

مدیریت ریسک نقدینگی بنگاه‌ها مطابق با شریعت از طریق صندوق سپرده گذاری اختصاصی

علی راه نشین^۱

تاریخ پذیرش: ۹۳/۳/۳

تاریخ دریافت: ۹۳/۱/۱۰

چکیده

تامین سرمایه در گردش و مدیریت نقدینگی به روشی کم هزینه، آسان و سریع از دغدغه های مهم بنگاه ها است. از این رو نهاد های مالی (همچنین نهاد های مالی اسلامی) به دنبال روش های مختلف ارائه خدمات در این زمینه می باشند. اما مدیریت ریسک نقدینگی بنگاه ها و تامین مالی کوتاه مدت و ابزار های آن دشواری بسیاری در هماهنگی و رعایت اصول شریعت دارد. بدین دلیل هم اکنون خدماتی همچون اعتبار در حساب جاری به ندرت در بانک های اسلامی یافت می گردد. در این مقاله ابتدا به بررسی خدمات ارائه شده توسط بانک های اسلامی در زمینه اعتبار در حساب جاری پرداخته شده است. سپس روش های مختلف ارائه شده برای تطبیق خدمات اعتبار در حساب جاری با شریعت مورد بررسی قرار گرفته است. در ادامه با بررسی فرآیند سرمایه در گردش در یک بنگاه راهکار جدیدی از طریق ایجاد نهاد جدید مالی یعنی «صندوق های سپرده گذاری اختصاصی» ارائه شده است. در رویکرد جدید به جای تلاش برای جبران نوسان روند سرمایه در گردش بنگاه از طریق ابزار های مختلف تامین مالی کوتاه مدت؛ اقدام به کاهش ریسک نقدینگی بنگاه از طریق کاهش نوسان این روند شده است.

واژه های کلیدی: ریسک نقدینگی، اعتبار در حساب جاری، بانکداری اسلامی، صندوق سپرده گذاری اختصاصی.

۱- دانشجوی دکتری مدیریت مالی دانشگاه امام صادق (ع) rahneshtin@isu.ac.ir

۱- مقدمه

امروزه تامین سرمایه در گردش و مدیریت ریسک نقدینگی یا تامین مالی کوتاه مدت از دغدغه‌های مهم بنگاه‌ها است. کاهش هزینه این گونه تامین مالی، در کنار سرعت دسترسی و سهولت آن از ویژگی‌های مهم مورد درخواست مدیران بنگاه‌هاست. از این رو نهاد های مالی به دنبال روش‌های مختلف ارائه خدمات در این زمینه می‌باشند. نهاد های مالی اسلامی نیز به دنبال روش‌هایی هستند که بتوانند نیاز اشخاص و بنگاه‌های متقاضی را برآورده سازند اما مدیریت ریسک نقدینگی بنگاه‌ها و تامین مالی کوتاه مدت و ابزار های آن دشواری بسیاری در هماهنگی و رعایت اصول شریعت دارد. بدین دلیل هم‌اکنون خدماتی همچون اعتبار در حساب جاری به ندرت در بانک های اسلامی یافت می‌گردد. این مسئله منافی نیاز بالای مشتریان این بانک‌ها به این گونه خدمات نیست و بایستی از طریق راه‌حلی همچون ابزار های مالی و خدمات مالی کوتاه مدت متعارف (البته سازگار با شریعت) و یا ابزار و نهاد سازی های جدید اسلامی مورد توجه قرار گیرد. در این مقاله با بررسی خدمات ارائه شده توسط بانک های اسلامی در زمینه اعتبار در حساب جاری در جهان و ایران به ارائه راه‌حلی جدید از طریق ایجاد نهاد جدید مالی یعنی «صندوق های سپرده گذاری اختصاصی» می‌پردازیم. در رویکرد جدید به جای تلاش برای جبران نوسان روند سرمایه در گردش بنگاه از طریق ابزار های مختلف تامین مالی کوتاه مدت؛ اقدام به کاهش ریسک نقدینگی بنگاه از طریق کاهش نوسان این روند شده است.

۲- مبانی نظری و مروری بر پیشینه پژوهش

اعتبار در حساب جاری

بانک‌ها برای مدیریت سرمایه در گردش مشتریان خود و بنگاه‌ها اقدام به ارائه خدمات مختلفی می‌نمایند. این خدمات تحت نام‌های زیر ارائه می‌گردند:

- خط اعتباری^۱
- اضافه برداشت^۲
- اعتبار کوتاه مدت چرخشی^۳

اضافه برداشت یک ابزار پرداخت وام در بانک‌هاست که اجازه می‌دهد وام‌گیرنده بیش از حد موجودی از حسابش برداشت نماید. زمان‌بندی و میزان اضافه برداشت با توجه به محدودیت اعتبار تخصیص داده شده، بستگی به تدبیر وام‌گیرنده دارد. در برخی کشورها ممکن است وجوه فراتر از سقف اعتباری برداشت شود اما این مساعدت‌ها در قبال نرخ جریمه‌ای است که علاوه بر نرخ معمول بهره اخذ می‌شود. ممکن است سقف‌های رسمی و غیررسمی مساعدت‌ها بیش از حد اعتباری باشد.

اضافه برداشت در ادبیات عرب «السحب علی المكشوف» نامیده می‌شود که طبق نظر قاموس محیط بنا بر شریعت اسلامی بایستی بصورت قرض الحسنه پرداخت گردد. اما در صورتی که از لحاظ مبلغ یا مدت از حد مجاز فراتر رود بایستی طی عقود دیگری همچون عقد مشارکت بین نهاد مالی و عامل ایجاد گردد. (الغریب ناصر، ۲۱۷)

ویژگی های اعتبار در حساب جاری

اعتبار در حساب جاری وامی است با شرایط خاص که به نیازمندی‌هایی با شرایط زیر پوشش می‌دهد:

- فوری و حیاتی بودن نیازها

- کوتاه‌مدت بودن نیازها
- فقدان ماهیت تجاری نیازها
- پائین بودن مبلغ اعتبار (مهدوی نجم‌آبادی، ۱۳۸۰: ص ۱۱۵).

مشتری، خط اعتباری بر اساس حق الزحمه و هبه و مشارکت در سود بانک اعطا می‌کند. تعریف بانک از این خدمت مبهم به نظر می‌رسد.
(www.bankislam.com.my)

بانک اسلامی EONCAP

این بانک به مشتریان خود بر اساس عقد بیع العینه اقدام به ارائه خدمات خط اعتباری در حساب جاری می‌نماید. دوره اعتبار یک ساله و با حاشیه تا ۱۰۰٪ و با نرخ بهره ثابت می‌باشد.

(www.eonbank.com.my/islamic.shtml)

بانک معاملات^۵

بانک معاملات برای مشتریان خود خط اعتباری بر اساس توافق تورق که مبتنی بر عقد مباحه است ایجاد می‌نماید. در این قرارداد مشتری جنسی به عنوان دارایی پایه را از بانک خریده و به شخص ثالثی به صورت نقد می‌فروشد. بانک ممکن است نسبت به مبلغ استفاده نشده خط اعتباری ابراء نماید. بانک همچنین خدمات تامین مالی گردشگی از طریق اوراق بهادار سازی دارایی‌های مشتری و سپس خرید گواهی‌های "صندوق تامین مالی گردشگی معاملات" را مهیا می‌سازد.

(www.muamalat.com.my)

بانک اسلامی افین^۶

بانک اسلامی افین خدمات خط اعتباری در حساب جاری را به مشتریان خود بر اساس عقد بیع بالثمن آجل (بیع نسبه) یا بیع العینه ارائه می‌نماید.

(www.affinislamic.com.my)

اعتبار در حساب جاری در بانک‌های اسلامی

در جستجوی تسهیلات اعتبار در حساب جاری و خط اعتباری در بین بانک‌های اسلامی فقط چندین بانک مالزی اینگونه خدماتی ارائه می‌کنند. در دیگر بانک‌های اسلامی خدمات مشابهی تاکنون توسط محقق یافت نشده است.

بانک‌های کشور امارات تمایلی به ارائه خدمات اعتبار در حساب جاری ندارند زیرا قادر به دریافت بهره نیستند. این در حالیست که ممکن است این بانک‌ها تسهیلات قرض الحسنه ای را به شرکت‌ها در موارد سخت برای ایفای تعهداتشان اعطا کنند (التمیمی و شرکت).

اعتبار در حساب جاری در بانک‌های مالزی

چندین بانک کشور مالزی اقدام به ارائه تسهیلات خط اعتباری جاری می‌نمایند. در ادامه به خدمات چندین بانک مالزی اشاره می‌گردد.

بانک اسلام

بانک اسلام^۴ در مالزی خدمات سرمایه در گردش خود را به دو نوع بازرگانی و غیر بازرگانی تقسیم کرده است.

در نوع بازرگانی، این بانک از طریق عقد مباحه اجناس مشتری را از فروشنده در هنگام تحویل به صورت نقد خریداری کرده و بصورت نسبه به مشتری می‌فروشد.

در نوع غیر بازرگانی بانک به حساب جاری

گروه امبانک^۷

مشتری آزاد است و می‌توان برای سرمایه در گردش نیازهای شخصی و خرید دارایی بکار رود.
(www.maybankislamic.com.my)

با جستجو در عملیات بانکهای اسلامی در کل کشورها به نظر می‌رسد که خدمات اعتبار در حساب جاری به صورت اسلامی هنوز به صورت پیشرفته و قابل قبولی صورت نمی‌گیرد. بسیاری از این خدمات بر اساس بیع العینة صورت می‌گیرد که خود دارای مشکل شرعی است. بدین ترتیب بایستی تحقیقات و عملیات صورت گرفته در ایران را بسیار عمیق‌تر از دیگر کشورها دانست.

اعتبار در حساب جاری در بانک‌های ایران

به دلیل ربوی بودن شیوه تأمین مالی اعتبار در حساب جاری از طریق قرض و محدودیت زمانی برای ارایه رهیافتی شرعی جهت استفاده از این ابزار در جامعه اسلامی، در قانون بانکداری بدون ربا (مصوب سال ۱۳۶۲) به این ابزار مهم تأمین مالی (اعتبار در حساب جاری) اشاره نشده است تا از این طریق سیستم بانکی بتواند بخشی از نیاز واقعی محیط کسب و کار را پوشش دهد.

در سال‌های اخیر برای عملیاتی شدن این ابزار مهم در بانکداری بدون ربا، راهکارهای مختلفی از جمله قرض بدون بهره، مضاربه عام و جاری، سرمایه‌شناور، مشارکت مدنی، خرید و فروش وکالتی و خرید و فروش دین معرفی شده است که هر کدام از آنها دارای مزیت‌ها و معایبی در مبانی فقهی و کاربردی هستند.

راهکار قرض بدون بهره

شاید آسان‌ترین و نزدیکترین روش برای اعطای تسهیلات به روش اعتبار در حساب جاری در

این بانک نیز خدمات خط اعتباری در حساب جاری را به مشتریان خود بر اساس عقد بیع العینة ارائیه نماینده
(www.ambankgroup.com/en/Islamic)

بانک الامین^۸ OCBC

این بانک خط اعتباری خود را با بهره ثابت مشابه یک حساب اضافه برداشت از طریق ترکیب دو حساب تأمین مالی مدت دار و جاری تحت عقود بیع بالثمن آجل و ودیعه ید ضمانت ایجاد می‌کند. این خط از طریق تأمین مالی مجدد دارایی در حساب تأمین مالی مدت دار و تجهیز این وجوه از طریق ضمانت چک‌ها در حساب جاری ودیعه عمل می‌کند.

این خدمت هم برای خرید دارایی و هم برای سرمایه در گردش اعطا می‌گردد.
(www.ocbc.com.my/OCBCAL_Amin)

مای بنک^۹

مای بنک بانکی متعارف است که دارای شعب اسلامی نیز می‌باشد. این بانک علاوه بر خدمات خط اعتباری متعارف خود، اقدام به ارائه این خدمات به صورت اسلامی به دو روش زیر می‌نماید:

خط اعتبار تمویل: بر اساس بیع بالثمن آجل (بیع نسیه) دارای نرخ ثابت تأمین مالی در مدت قرارداد خط اعتباری مرابحه: بر اساس عقد مرابحه و خرید و فروش مجدد، دارای مدت ۳ ماه الی ۵ سال با نرخ اضافه برداشت متعارف و بدون حق الزحمه برای وجوه استفاده نشده

تأمین مالی اشخاص ثالث از این طرق برای

راهکار مضاربه مطلق

سومین طرح که به طرح قبلی شباهت بسیاری دارد و آن را به عملیاتی شدن نزدیک کرده، پیشنهاد ارایه شده در دوازدهمین همایش بانکداری اسلامی است. مبنای این پیشنهاد، استفاده از نوع عام یا مطلق مضاربه است به این ترتیب که از طرف بانک، سرمایه نقدی که مقدار و میزان آن نیز به صورت یک خط اعتباری مشخص است، در اختیار مشتری قرار می‌گیرد. مشتری در بدو امر، نوع فعالیت تجاری و سود مورد انتظار را پیش‌بینی می‌کند و سهم بانک و مشتری، طی قراردادی از سود انتظاری مشخص می‌شود. مدت خط اعتباری به طور عام یک سال تعیین و در طول این مدت مشتری می‌تواند با استفاده از صدور چک به صورت دستور پرداخت برای خرید کالا از خط اعتباری در نظر گرفته شده به طور یک‌جا یا به تدریج استفاده کند و با آن کالاهای مورد نظر را بخرد و به محض فروش تمام یا بخشی از کالاها، وجه آن را به حساب خود واریز کند و بدون هیچ‌گونه معطلی یا بوروکراسی اداری، می‌تواند در هر لحظه‌ای که اراده کند و وضع مطلوبی را در بازار بیابد، تا سقف اعتبار تعیین شده، از خط اعتباری استفاده کرده و سرانجام در پایان سال به تسویه حساب و تعیین سودحاصله هر یک از طرفین مبادرت کند (شیرانی، ۱۳۸۰: ص ۱۶۹).

راهکار سرمایه شناور

طرح پیشنهادی، بر خرید و فروش بخشی از دارایی‌های بنگاه اقتصادی بین بنگاه و بانک مبتنی بوده و سبب مشارکت آن دو در سرمایه بنگاه را تحت عنوان «سرمایه شناور» و «مشارکت‌گردان» چنین مطرح می‌کنند: برای حل مشکل اعتبار در حساب جاری می‌توان از روش فروش بخشی از یک

بانکداری بدون ربا در مقایسه با بانکداری متعارف، استفاده از قرارداد قرض بدون بهره باشد. بانک برای مشتریان خوش حساب، پس از اعتبارسنجی و گرفتن تضامین و وثایق لازم، سقف خاصی از اعتبار را در نظر گرفته و به مشتری اعلام می‌کند. مشتری هر زمان که نیاز به اضافه برداشت پیدا کند با نوشتن چک از اعتبار استفاده و طبق قرارداد قرض متعهد می‌شود طبق ضوابط بانک (برای مثال حداکثر تا سه ماه) مبلغ استفاده شده را به بانک برگرداند و در مقابل ارائه چنین خدمتی، تنها کارمزد عملیات بانکی دریافت نماید.

راهکار مضاربه عام

این طرح برای احیای اعتبار در حساب جاری، در سال ۱۳۷۲ در همایش بانکداری اسلامی ارائه شده است. در این روش بانک با مطالعه کافی روی مشتریان دائم و بررسی صلاحیت‌های کاری، حسن شهرت، دارایی‌های منقول و غیرمنقول و اعتبار اسناد و وثایق، تسهیلات اعتباری با سقف معینی برای مدت زمان مشخصی برای مشتری در نظر می‌گیرد و به صورت مضاربه رفتار می‌کند. مشتری می‌تواند از این تسهیلات به دو صورت استفاده کند: یا مانند معاملات مضاربه فعلی فقط در یک معامله به کارگیرد یا معاملات متعدد انجام دهد. مکانیزم عمل به گونه‌ای است که مشتری هر وقت چک صادر کند، حساب تسهیلات او بدهکار می‌شود، بنابراین در آخر دوره، کل بدهکاری حساب اعتباری، مبالغی است که بانک به مشتری پرداخته و بستانکار این حساب، مجموع معاملاتی است که با استفاده از تسهیلات جاری انجام شده است (امیراصلانی، ۱۳۷۲: ص ۱۵۷).

احتساب سود بانکی و افزودن آن به قیمت خرید، کالای مذکور را به صورت نسبه سه ماهه به خودش می‌فروشد آن‌گاه کالا را تحویل می‌گیرد (موسویان، ۱۳۸۹: صفحات ۶-۱۱۴).

راهکار خرید و فروش دین (تنزیل)

این راهکار براساس قرارداد خرید و فروش دین یا تنزیل طراحی شده است. در این شیوه، بانک با شناسایی مشتریان موفق به آنان اعلان می‌کند که برای آن دسته از مشتریان موفق که دارای اسناد مالی حقیقی (ناشی از معامله واقعی) مدت‌دار هستند، متناسب با عملکرد حساب جاری آن‌ها، اعتبار تنزیلی باز می‌کند. وقتی مشتری تقاضای اعتبار می‌کند، بانک حد اعتبار او را تعیین و درخواست اسناد مالی مدت‌دار می‌کند. مشتری به مبلغ اعتبار، سفته و برات در اختیار بانک می‌گذارد تا بانک به تناسب مبلغ چک و باتوجه به نرخ سود عملیات بانکی و مدت سفته‌ها و برات‌ها، بخشی از سفته‌ها و برات‌ها را تنزیل کند و چک موردنظر را بپردازد.

اگر سررسید سفته طولانی باشد و مشتری با مازاد منابع مواجه شود، می‌تواند به بانک مراجعه و خرید سفته تنزیل شده را درخواست کند. در این صورت، بانک به همان روشی که سفته مدت‌دار را خریده بود، به مشتری می‌فروشد و این روش تا سررسید سفته می‌تواند چندین بار تکرار و بین بانک و مشتری خرید و فروش شود و روشن است که هرچه زمان به سررسید سفته نزدیک شود، ارزش روز سفته به ارزش اسمی نزدیک می‌شود و سود به صفر گرایش می‌یابد (سیف، ۱۳۸۳: ص ۹).

راهکار مشارکت مدنی مشروط

اساس کار در این راهکار، بهره‌گیری از مشارکت

یا چند نوع دارایی واحد اقتصادی به بانک استفاده کرد و آن را موضوع «مشارکت گردان» بین بانک و واحد اقتصادی قرار داد به این بیان که میزان سرمایه واحد اقتصادی با توافق دو طرف، و میزان سهم سرمایه بانک در آن «مشارکت گردان» به صورت شناور تعیین می‌شود و بر اساس آن سقف اعتباری بانک برای واحد اقتصادی مشخص می‌شود. پس از آن، هر وقت واحد اقتصادی به پول نقد نیاز یابد، بانک به میزان لازم، سرمایه «مشارکت گردان» را می‌خرد، در نتیجه سهم بانک در «مشارکت گردان» افزایش می‌یابد و هر وقت واحد اقتصادی با مازاد منابع مواجه شد، بخشی از سهم‌الشرکه بانک در «مشارکت گردان» را بازخرید می‌کند و سهم بانک کاهش می‌یابد. این اقدام سبب صرفه‌جویی فراوان در نگهداری منابع مالی برای واحدهای اقتصادی شده سودآوری بنگاه را افزایش می‌دهد (مهدوی نجم‌آبادی، ۱۳۸۰: ص ۱۴۱).

راهکار خرید و فروش وکالتی

این راهکار بر اساس قرارداد وکالت عام برای خرید و فروش کالاها و خدمات طراحی شده است، مطابق این راهکار بانک با بررسی عملکرد حساب جاری مشتریان معتبر و گرفتن وثیقه‌های لازم، سقف خاصی را برای آنان به عنوان اعتبار در حساب جاری در نظر می‌گیرد. اعلان سقف اعتبار از طرف بانک به معنای اعطای وکالت عام به مشتری جهت خرید کالا برای بانک، اجازه تصرف در کالای خریداری شده و وکالت در فروش کالا از طرف بانک است. وقتی مشتری کالایی را از کارخانه یا فروشگاه می‌خرد در واقع به وکالت از طرف بانک و از محل اعتبار (که منابع بانک است) قیمت کالا را می‌پردازد. در نتیجه کالا مال بانک می‌شود. سپس با

توان آن را یک صندوق اعتباری مشترک دانست شکل گرفته و می تواند نگاهی نوین برای حل مسئله نقدینگی و اعتبار کوتاه مدت بنگاه ها از طریق نهادسازی باشد.

بررسی فرآیند سرمایه در گردش در یک بنگاه

اصطلاح سرمایه در گردش خالص^{۱۰} به تصمیمات مالی کوتاه مدت مربوط می شود. سرمایه در گردش خالص ما به التفاوت دارایی ها و بدهی های جاری است. مدیریت مالی کوتاه مدت مدیریت سرمایه در گردش هم نامیده می شود.

تصمیمات مالی کوتاه مدت مثلا زمانی مطرح می شود که شرکت مواد خام سفارش می دهد، وجه نقد می پردازد و فروش نقدی کالای تکمیل شده در یک سال را پیشبینی می کند.

مهمترین موضوعی که باید در تامین مالی کوتاه مدت توجه داشت، فعالیت های عملیاتی و تامین مالی است. فعالیت های عملیاتی شرکت الگوی جریانات نقدی ورودی و خروجی شرکت را شکل می دهند. این جریانات نقدی همزمان نیستند و قطعیت ندارند. به این دلیل همزمان نیستند که مثلا پرداخت وجه نقد برای خرید مواد خام و دریافت وجه نقد حاصل از فروش محصولات همزمان روی نمی دهد. همچنین قطعیت ندارند زیرا نمی توان فروش و هزینه های آینده را به صورت دقیق پیشبینی کرد.

یک شرکت به تناسب نوع فعالیت خود جریانات نقدی گوناگونی دارد که می توان آنها را در انواع مختلفی دسته بندی کرد. مهمترین جریانات نقدی جریانات عملیاتی شرکت هستند.

از دیگر جریان نقدی مهم یک شرکت می تواند جریانات نقدی حقوق کارکنان را نام برد. بنا بر

مدنی با شرط ضمن عقد به عنوان یکی از ارکان اساسی معاملات اسلامی است. مشتری در قالب عقد مشارکت مدنی، اموال خود را با بانک به مشارکت گذاشته با این شرط که اولاً چنانچه تا مدت معین (حداکثر یک سال) نسبت به پرداخت ثمن اموال مورد مشارکت (اموال مشاعی) اقدام نماید، بانک اموال مشاعی را به مشتری برگرداند، ثانياً در دوره ای که مشتری اموال خود را با بانک مشارکت نموده است، بانک سهم خود از اموال مذکور را در قالب عقد اجاره در اختیار مشتری قرارداد، اجاره دریافت نماید (موسویان، ۱۳۹۰، صفحه ۱۳).

بازار تهاتر ایرانیان

بازار تهاتر ایرانیان از برات کارتهای تضمینی تهاتر بانکی به عنوان سند مبادلات در بازار تهاتری استفاده می نماید. استفاده از این برات کارت ها روشی نوین در تسویه و تهاتر دیون بین تجار بشمار می رود که می تواند مشکلات نقدینگی را در بین افراد و بنگاه های طرف معامله کاهش دهد.

این برات کارتها با سررسیدهای یک ماهه تا یکساله در ازای فروش کالا یا خدمات یا املاک یک عضو به عضو دیگر در بازار تهاترایرانیان و یا از طریق وثیقه سپاری با معرفی بازار تهاتر ایرانیان به بانک صادرات ایران، در اختیار عضو قرار می گیرد.

هر شخص حقیقی یا حقوقی که ارایه کننده یا متقاضی دریافت کالا و خدمات یا املاک است، می تواند متقاضی عضویت در بازار تهاتر ایرانیان شود. (www.iranianbarter.com)

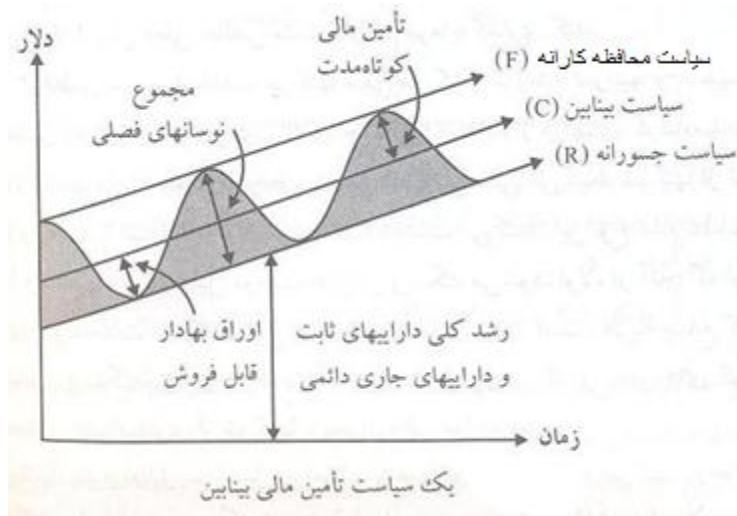
بازار تهاتری در عین حال استفاده از ابزاری به نام برات در واقع بر مبنای یک محیط مشترک و ایجاد نهادی مالی به نام بازار تهاتر ایرانیان که می

که با F نشان داده می شود. در مقابل شرکت می تواند به جای نگه داری اوراق بهادار قابل فروش نیاز های نقدینگی خود را از طریق وام های کوتاه مدت برآورده سازد. وقتی نیاز ها دوره ای برطرف شود شرکت وام ها را پرداخت می نماید. این روش راهبردی جسورانه است که با R نشان داده می شود.

سیاست های F و R حالت های نامتعارف هستند این درحالیست که شرکت ها عموماً از سیاستی بینابین C استفاده می کنند که به معنای نگه داری اوراق قابل فروش در کنار استفاده از وام کوتاه مدت است (جهانخانی، ۱۳۸۹، صفحات ۴۳۱-۴۵۲)

فرض بنگاه باید در طول یک ماه از منابع مختلف همچون عملیات تولید و فروش بنگاه یا استفاده از بدهی به جمع آوری وجوه اقدام نموده و در پایان هر ماه مبلغ مجموع حقوق کارکنان خود را بصورت یکجا پرداخت نماید. این سیکل گردش ماهانه می تواند نوسان زیادی برای سرمایه در گردش بنگاه ایجاد نماید.

شرکت ها برای تامین نیاز های نوسانات نقدینگی در چرخه تجاری خود می توانند دو راهبرد را مد نظر داشته باشد. یک راهبرد خرید و نگه داری حجمی از اوراق بهادار است که در موارد نیاز به نقدینگی بفروش می رسد و وجه مورد نیاز تامین می گردد. این راهبرد راهبردی محافظه کارانه است

طریق ایجاد صندوق سپرده گذاری اختصاصی می توان نیازهای نقدینگی بنگاه ها را با رعایت اصول مالی اسلامی برطرف نمود.

۴- روش شناسی پژوهش

در این مقاله از روش های کتابخانه ای و مطالعه راهکارهای موجود به طراحی و معرفی راهکار

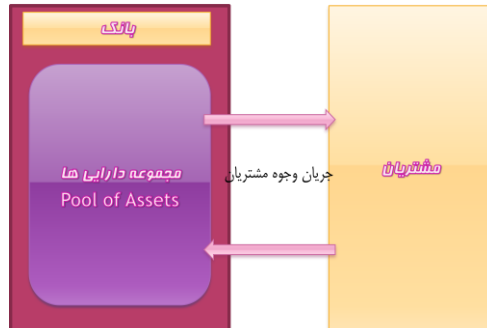
۳- سوال و فرضیه پژوهش

سوال اصلی در این تحقیق این است که آیا می توان از طریق ایجاد یک نهاد مالی جدید (و نه ابزار مالی جدید) راهکاری مناسب برای مسئله اعتبار در حساب جاری و حل مشکل نقدینگی در بنگاه ها موافق با اصول شریعت اسلامی ارائه نمود. فرضیه پژوهش نیز بر این اساس این است که از

صندوق های سپرده گذاری اختصاصی

این صندوق ها بر اساس ایده صندوق های قرض الحسنه اختصاصی و یا واحد های اعتباری درون بنگاه ها شکل می گیرند.

در صندوق های قرض الحسنه اختصاصی و یا واحد های اعتباری درون بنگاه ها وجوه در گردش یک مجموعه وابسته همچون یک بنگاه و کارکنان یا مشتریان، یک صنعت یا صنف و یا یک خانواده بصورت متمرکز مدیریت می شود و از این وجوه برای پرداخت تسهیلات و رفع مشکلات نقدینگی مجموعه استفاده می شود. با ورود بانک ها به سیستم مالی و تجمیع و تجهیز عام وجوه جامعه در واقع این فرصت اختصاصی از بین رفته و مدیران بنگاه ها با انتقال این وجوه به بانک ها اختیار استفاده و بهره برداری از آنها را از دست داده اند.

نظام سپرده گیری متعارف بانک

نظام سپرده گیری اختصاصی

این صندوق ها با توجه به ماهیت و هدف تاسیس

جدید بر پایه ایجاد یک نهاد جدید (و نه یک ابزار جدید) اقدام شده است. در این پژوهش پس از شناخت کافی و تشریح فرایند اعتبار در حساب جاری به بررسی شبهات و اشکالات فقهی و شرعی این قرارداد پرداخته شده و در نهایت پس از بررسی راهکارهای موجود جهت تطبیق با شریعت، راهکار ایجاد صندوق های سپرده گذاری اختصاصی جهت برطرف سازی نیاز به نقدینگی در بنگاه ها ارائه شده است. در نهایت این راهکار از لحاظ کارایی و شرعی بررسی و مورد تایید قرار گرفته است.

۵- یافته های پژوهش

ارائه راهکار جدید از طریق نهادهای جدید و نه ابزار جدید

در ادامه سعی کرده ایم برای این مسئله یعنی (مشکلات بنگاه ها در تامین سرمایه در گردش و ریسک نقدینگی) از طریق نهادهای جدید و نه ابزار جدید راهکارهایی را ارائه نماییم. در این راهکار نگاه هایی جدید به حل مسئله وجود داشته:

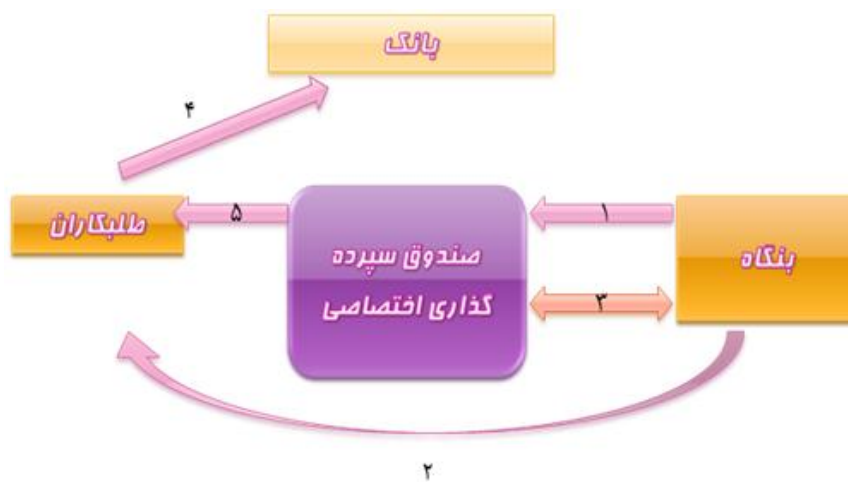
- به جای تلاش برای حل مشکل شرعی ابزار "اضافه برداشت" به حل مسئله نقدینگی بنگاه توجه شده است؛
- به جای تلاش برای جبران نوسانات سرمایه در گردش بنگاه از طریق روش های مختلف تامین مالی کوتاه مدت سعی شده ریسک نقدینگی بنگاه از طریق کاهش این نوسانات کاهش یابد؛
- به جای طراحی ابزار جدید سعی شده از طریق طراحی نهاد های جدید مسئله حل شود؛
- به جای تلاش برای حل کلی مسئله سعی شده راهکاری ارائه شود که برای هر بنگاه و هر نیاز به صورت موردی و خاص خود مسئله نقدینگی مرتفع شود.

فرآیندها در صندوق‌های سپرده گذاری اختصاصی

فرآیندهای عملیاتی در یک صندوق سپرده گذاری اختصاصی به شرح زیر است.

- ۱ - سپرده گذاری وجوه توسط بنگاه در صندوق و استفاده از سود سپرده و خدمات بانک
- ۲ - ارائه حواله یا برات مدت دار یا دیداری از سوی بنگاه به طلبکاران
- ۳ - استفاده بنگاه از منابع تا هنگام رجوع طلبکاران به بانک
- ۴ - ارائه حواله به بانک
- ۵ - پرداخت حواله توسط بانک از منابع موجود صندوق و یا اخطار به مشتری برای واریز وجه به صندوق برای پرداخت

می‌توانند ساختار، ارکان و ویژگی‌های مختلفی داشته باشند. بانک در این صندوق‌ها نقش متولی و یا بانی را بر عهده دارد. همچنین بنگاه می‌تواند نقش مدیر را بر عهده گیرد و یا چندین بنگاه به صورت مشترک این وظیفه را بر عهده داشته باشند. یک سری از مشتریان و ذی‌نفعان بنگاه تبدیل به ذینفعان صندوق شوند که از طریق حواله‌های بنگاه حق برداشت از صندوق را داشته باشند. بانک می‌تواند بر اساس ماهیت صندوق خدمات مختلفی همچون سود سپرده، ضمانت بانکی، کارت پرداخت و اعتباری و تسهیلات به صندوق ارائه نماید. این صندوق‌ها را می‌توان صندوق‌های سپرده گذاری خاص یا اختصاصی^{۱۱} نامید.

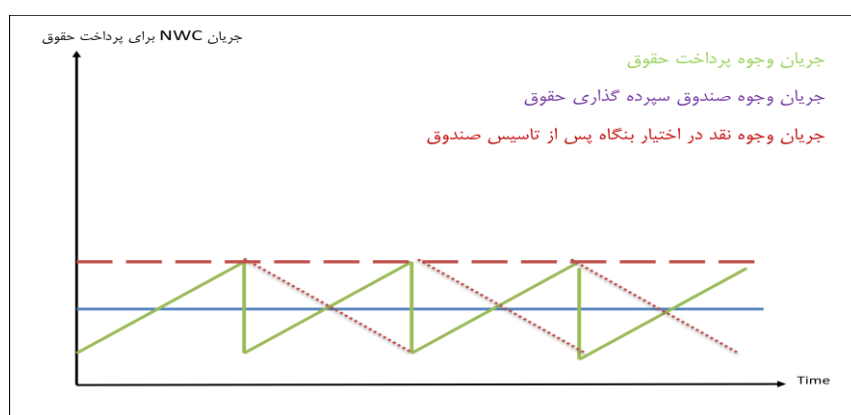
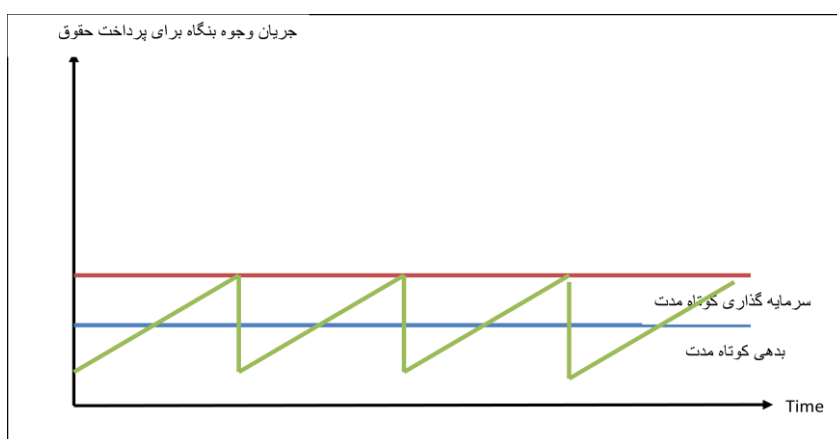

فرآیندهای عملیاتی در یک صندوق سپرده‌گذاری اختصاصی نمونه

صندوق سپرده گذاری حقوق کارکنان

به عنوان یک مثال عینی ساختاری برای صندوق سپرده گذاری حقوق مشتریان پیشنهاد می‌گردد.

یکی از بزرگترین موارد نیاز به نقدینگی در بنگاه‌ها برای پرداخت حقوق کارکنان در ابتدای ماه است. این جریان نقد مورد نیاز الزاما با وجوه ورودی بنگاه هماهنگی ندارد.

صندوق برداشت می گردد (خطوط بنفش رنگ نقطه چین). اما در طول دوره عملاً وجوه در اختیار شرکت و همچنین موجودی سرمایه در گردش بنگاه برابر با مجموع این دو جریان نقدی یعنی وجوه در حال جمع آوری در داخل شرکت جهت پرداخت حقوق و همچنین وجوه مانده در صندوق پرداخت حقوق می باشد (خط قرمز رنگ خط چین).

از این طریق هم میانگین سرمایه در گردش بنگاه افزایش یافته و هم نوسان این وجوه و ریسک نقدینگی شرکت کاهش یافته است.

در واقع وجوه موجود در این صندوق دارای مالکیت مشترک بین بنگاه و کارکنان آن می باشد که هر یک به تناسب جایگاه خود می تواند از ویژگی

از سوی دیگر کارکنان الزاماً تمامی حقوق خود را در ابتدای ماه از حساب خارج نمی کنند. از این رو همواره برای بانک مقداری سپرده باقی می ماند. از طریق تشکیل صندوق سپرده گذاری حقوق این وجوه تا زمان مصرف توسط کارکنان در اختیار بنگاه باقی می ماند و می تواند به عنوان سرمایه در گردش خود از آن استفاده کند.

جریان سرمایه گردش برای پرداخت حقوق در مرحله اول بنگاه در طول ماه به جمع آوری وجوه برای پرداخت حقوق کارکنان خود می نماید (خطوط سبز رنگ). در پایان ماه این وجوه به صندوق حقوق کارکنان در ماه واریز می گردد و در طول ماه مورد استفاده کارکنان قرار گرفته و از

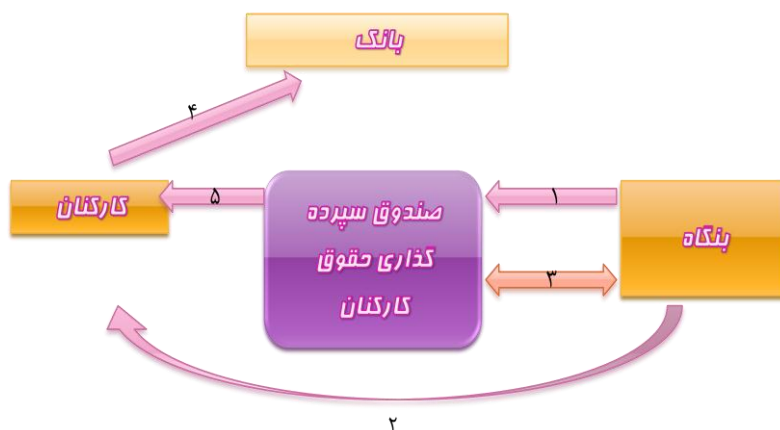
۵) پرداخت حواله توسط بانک از منابع موجود صندوق و یا اخطار به بنگاه برای واریز وجه به صندوق برای پرداخت در مهلت مقرر

ساختار صندوق های سپرده گذاری اختصاصی
این صندوق ها به تناسب موضوع تشکیل خود دارای ساختار و ویژگی های منحصر به فردی خواهند بود

مدیر: مدیریت صندوق ممکن است بر عهده بنگاه تشکیل دهنده (در نمونه پرداخت حقوق) و یا بصورت اشتراکی به همراه سمت امین برای بانک (در نمونه صندوق های تهاتری بدهی بنگاه ها) باشد
مالکیت وجوه: مالکیت وجوه و منافع آنها در صندوق ممکن است متعلق به بنگاه یا ذی نفعان (مثلا کارکنان) تعریف گردد که اثرات مالی و حقوقی متفاوتی در پی خواهد داشت.

ها صندوق بهره مند گردد. کارکنان در عمل حقوق خود را دریافت کرده و در این صندوق سپرده کرده اند و در هر زمان می توانند برداشت کرده و یا از دیگر خدمات بانک بهره مند گردند. از سوی دیگر بنگاه نیز به این وجوه دسترسی داشته و تا زمان برداشت کارکنان می تواند به عنوان سرمایه در گردش خود از آن بهره مند گردد.

فرآیند های عملیاتی در یک صندوق سپرده-گذاری اختصاصی جهت پرداخت حقوق کارکنان
۱) سپرده گذاری وجوه توسط بنگاه در صندوق و استفاده از سود سپرده و خدمات بانک
۲) پرداخت حقوق از طریق حساب صندوق به کارکنان
۳) استفاده بنگاه از منابع تا هنگام رجوع کارکنان برای برداشت حقوق به بانک
۴) درخواست برداشت حقوق توسط کارکنان از طریق خدمات مختلف بانک همچون کارت پرداخت، اعتباری یا چک

دیون و بروات، مدیر و بنگاه بایستی اقدام به تامین آن نمایند. بانک بایستی با پیشبینی جریان ورودی و

ضمانت پرداخت و نقد شوندگی: در صورت عدم کفاف سپرده موجود در صندوق برای پرداخت

واقع نیاز بنگاه به ابزار های تامین مالی کوتاه مدت تا حد ممکن کاهش یافته و محدود به موارد بحرانی و اتفاقات می گردد.

صندوق سپرده گذاری اختصاصی (نه یک ابزار مالی) بلکه یک نهاد مالی است که تاکنون نیز به اشکال دیگر (و نه الزاما یک نهاد مالی منسجم) توسط بنگاه ها یا افراد حاضر در یک چرخه تجاری جهت مدیریت نقدینگی در داخل چرخه تجاری و ذی نفعان یک بنگاه یا تجارت مورد استفاده قرار می گرفته است. شاید بتوان تعاونی های اعتباری اصناف یا صندوق های قرض الحسنه منطقه ای یا صنفی را مشابه سنتی صندوق های پیشنهادی سپرده گذاری اختصاصی دانست.

این صندوق ها هر چند که تمامی نیاز یک بنگاه به مدیریت نقدینگی را نمی تواند حل نماید اما می تواند بسیاری از موارد نیاز به نقدینگی در چرخه کسب و کار یک بنگاه را کاهش داده یا مدیریت نماید. از سوی دیگر بایستی در نظر داشت که ابزارهای متعارف مدیریت ریسک نقدینگی همچون خطوط اعتباری بسیار گران قیمت هستند که این صندوق ها می تواند بسیاری از این نیاز ها را با هزینه بسیار کمتری پوشش دهد.

در موارد بحرانی و غیر مترقبه که منابع صندوق کفاف پوشش موقعیت ریسکی نقدینگی بوجود آمده را ندهد بایستی از راهکارهای دیگری استفاده نمود. استفاده از ضمانت نامه های بانکی، کفالت نقدینگی بانکی (یا بیمه نقدینگی توسط بانک در مقابل دریافت حق بیمه) و در نهایت قرض الحسنه بانکی به عنوان راهکارهای قابل انطباق با مالی اسلامی پیشنهاد می گردد.

خروجی وجوه در صندوق طی توافق با بنگاه همواره موجودی لازم را در صندوق حفظ نماید. بانک می تواند برای موارد استثنایی عدم موجودی از طریق صدور ضمانت نامه بانکی برای مدیر صندوق نقد شوننگی صندوق را تضمین نماید.

سود سپرده: با توجه به نوع مالکیت وجوه موجود در صندوق بانک می تواند به این وجوه سود پرداخت کند و یا خدمات دیگری برای صندوق یا مدیر آن در نظر گیرد.

خدمات پرداخت به مشتریان: در قبال استفاده ذینفعان از صندوق، بانک می تواند با نظر و یا درخواست مدیر به آنها خدمات مختلفی همچون کارت پرداخت، کارت اعتباری، تسهیلات و ... اعطا نماید.

۶- نتیجه گیری و بحث

در این تحقیق سعی گردید با بررسی مسئله سرمایه در گردش بنگاه ها روش جدیدی برای مدیریت جریان وجوه نقد آنها از طریق طراحی نهادی جدید ارائه گردد.

در پیشنهاد جدید سعی بر حل کلی و جامع مسئله کمبود نقدینگی بنگاه ها نبود بلکه مجموعه ای از روش های مدیریت ابزار ها و نهاد جدید صندوق سپرده گذاری اختصاصی و آن هم بصورت موردی و سفارشی پیشنهاد گردید.

در حالی که در دیگر روش ها سعی می گردد تامین سریع نقدینگی و اعتبار از منابع خارجی برای بنگاه ها در جهت جبران نوسانات موجود در روند سرمایه در گردش صورت پذیرد؛ در روش ارائه شده در این مقاله سعی شده است نوسان خط سرمایه در گردش بنگاه از طریق منابع داخلی و ذی نفعان آن کاهش یافته و روند آن نرم تر گردد. با این روش در

فهرست منابع

- * الغریب ناصر. القاموس المحيط ۱۹۶۳، أصول المصرفية الإسلامية.
- * امیراصلائی، اسدالله (۱۳۷۲). مجموعه مقالات سمینار بانکداری اسلامی، موسسه عالی بانکداری.
- * جهانخانی علی (۱۳۸۹). مدیریت مالی نوین، جلد دوم، سمت
- * سیف، ولی‌اله (۱۳۸۳). اعتبار در حساب‌جاری. فصلنامه تازه‌های اقتصاد، شماره ۱۰۴، شهریور.
- * شیرانی، علیرضا (۱۳۸۰). مجموعه مقالات دوازدهمین همایش بانکداری اسلامی، موسسه عالی بانکداری.
- * ضیایی، منوچهر (۱۳۷۲). مجموعه قوانین پولی و بانکی، تهران: پژوهشکده پولی و بانکی.
- * موسویان (۱۳۸۹). فقه معاملات بانکی. جزوه آموزشی در مرکز آموزش بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
- * _____ (۱۳۹۰)، طراحی اعتبار در حساب‌جاری در بانکداری بدون‌ریا در قالب قرارداد مشارکت مدنی مشروط،
- * مهدوی نجم‌آبادی، سید حسین (۱۳۸۰). مجموعه مقالات دوازدهمین همایش بانکداری اسلامی، موسسه عالی بانکداری.
- * Al Tamimi & Company, Islamic Finance A UAE Legal Perspective, www.tamimi.com
- * Muhammad Ayub, Understanding Islamic Finance, 2007, John Wiley
- * www.affinislamic.com.my
- * www.ambankgroup.com/en/Islamic
- * www.bankislam.com.my
- * www.eonbank.com.my/islamic.shtml
- * www.iranianbarter.com
- * www.maybankislamic.com.my
- * www.muamalat.com.my
- * www.ocbc.com.my/OCBCAl_Amin

یادداشت‌ها

- ¹ Credit Cash line
² Overdraft
³ Short Term Revolving Credit
⁴ BANK ISLAM
⁵ BANK MUAMALAT
⁶ AFFIN ISLAMIC BANK
⁷ AmBank Group
⁸ OCBC AL-Amin
⁹ Maybank Islamic
¹⁰ Net Working Capital
¹¹ Special or Private Deposit Funds